

PLINIJ STAREJŠI

Naravoslovje 1, Kozmologija in geografija: knjige 1–6

IN

MATEJ HRIBERŠEK

Po Plinijevem nebu in zemlji: komentar h knjigam 1–6 Plinijevega *Naravoslovja*

Ob prebiranju strokovnih prispevkov o slovenski zgodovini, krajih in starožitnostih kmalu opazimo ustaljen vzorec: uvodni pregled raziskav se pogosto začne z besedami “Že Valvasor je pisal/vedel/raziskoval/opazoval ...” Pri tem niti ni tako pomembno, ali je Valvasorjev podatek zanesljiv ali ne; pomembno je, da se je nekdo ukvarjal z obravnavo problematiko že pred več stoletji, in če zapisanega že ni vselej mogoče prevzeti kot točen opis ali razlago, pomeni dragoceno pričevanje o zgodovini znanstvene misli, ki bi sicer zatonilo v pozabo.

Pomnik, kakršnega je zapustil Sloveniji za obdobje do vključno 17. stoletja polihistor Valvasor, je zapustil staremu svetu za obdobje do 2. polovice 1. stoletja drug polihistor, Rim-

ljan Gaj Plinij Cecilij Sekund Starejši (23–79 po Kr.). Bil je plodovit pisec, ki se je loteval najrazličnejših tem, od vojaške taktike (*O uporabi kopja kot ko-njeniškega orožja*) prek obsežnih zgodovinskih monografij (*Vojne z Germani* v 20 knjigah, *Zgodovina od smrti Avfidija Basa* v 31 knjigah) do učnega načrta za vzgojo bodočega go-vornika (*Študijske knjige*) in je-zikovnih problemov. Večina del je dandanes izgubljena, vendar se je ohranil njegov *magnum opus: Naturalis historia* ali “raziskovanje narave”, običajno poslovenjeno kot *Naravoslovje*, v 37 knjigah. V njem je Plinij po tematskih sklopih obdelal okoli 34 000 “obravnave vrednih” dejstev iz narave (s področja kozmologije, geografije, antropologije, zoologije, botanike, farmacije in

mineralogije ter metalurgije) in načinov, na katere človek izkorišča te naravne danosti, med njimi slikarstva in stavbarstva. V ta namen je črpal iz del 146 rimskih in 327 grških piscev, temu pa dodajal še iz svojega; pregledu vsebine po knjigah in virom, ki jih je uporabljal pri vsaki, je posvetil celotno 1. knjigo. Sam je zapisal, da je njegova sinteza vseh tedanjih področij znanosti zvrstna novost, torej da je v tem prekosil celo Grke, do katerih je bil kot slavilec starorimskih vrednot sicer sumničav in kritičen zaradi njihove "puhlosti".

Kljub pomenu za evropsko (znanstveno) misel in častnemu mestu, ki ga je zavzemalo v izobraževanju vse do razvoja naravoslovja v 18. in 19. stoletju, je bilo *Naravoslovje* na Slovenskem izrazito zapostavljeno. Ne le da se ni prevajalo, ampak je bilo tudi sicer deležno zelo pičle pozornosti; menda mu je bil posvečen natanko en znanstvenostrokovni prispevek (s konca 19. stoletja), medtem ko je bil osam-

ljen odlomek iz 35. knjige vključen v eno samo latinsko čitanko (z začetka 20. stoletja).

Prvi slovenski prevod in poglobljene študije so se pojavili šele leta 2009, ko je Matej Hriberšek pri založbi Modrijan izdal svoj bogato komentirani prevod izbranih Plinijevih odlomkov. Ta izbor je obsegal predvsem zoologijo in opise rudnih in zemeljskih bogastev, v sklop katerih je Plinij uvrstil tudi umetnostnozgodovinske podatke. Septembra 2013 pa je pri Založbi ZRC v zbirki *Historia scientiae* izšel prvi zvezek načrtovanega sistematičnega prevoda celotne Plinijeve enciklopedije, ki obsega prvih šest knjig *Naravoslovja*: pregled vsebine celotnega dela, kozmologijo in geografijo. Prevedel in komentiral ga je isti klasični filolog kot izbor iz leta 2009; če smo o slednjem zapisali, da je bil bogato komentiran, moramo o tokratni publikaciji ugotoviti, da komentarja kratko malo ni bilo več mogoče strpati v isti fizični zvezek. Tako sta nastala dva zvezka: 362-stranski

prevod Plinija in dvainpolkrat (!) daljši Hriberškov komentar. Toliška temeljitost in izčrpnost pa sta tem bolj koristni, ker je malo verjetno, da se bo v omejenem slovenskem klasičnofilološkem krogu v naslednjih desetletjih še kdo tako podrobno ukvarjal s Plinijem. V Hriberškovem delu torej smemo videti prispevek, ki bo še lep čas ostal edina referenca, tako rekoč *κτῆμα εἰς αἰεί*.

Plinijevo besedilo seveda ni leposlovje ali esejistika; v splošnem je manj privlačno branje od Valvasorjeve *Slave vojvodine Kranjske*, saj ga pri, denimo, geografiji na številnih mestih sestavljajo katalogi golih imen. A za temi imeni se skriva veliko podatkov, ki jih lahko izluščimo še iz drugih antičnih virov in povežemo z današnjimi ugotovitvami. Kot primer navedimo odlomek iz 3. knjige, ki omenja naše kraje, med njimi Emono, in pripadajoči komentar:

28 147 Sledijo želodonosni kraji Panonije, koder se strmine gorskih slemen Alp zmanjšujejo in se sredi Ilirika,

kjer tečejo v smeri od severa proti jugu, v levo in desno lahko vzpenjajočih se pobočjih iztečejo. Predel v smeri proti Hadrijatskemu morju se imenuje Delmacija in zgoraj omenjeni Ilirik; proti severu se razprostira Panonija. V tej smeri se konča z Danuvijem. V njej sta koloniji Emona in Siscija. V Danuvij se izlivajo znamenite plovne reke: Dravus iz Norika je precej droča, Savus s Karnijskih Alp je bolj umirjena, oddaljeni pa sta 120 milj. Dravus teče čez ozemlja Seretov, Serapilov, Jazov in Andizetov, Savus pa čez ozemlji Kolapijanov in Brevkov.

§ 147

želodonosni kraji Panonije: lat. *glandifera Pannoniae*. Plinij ima v mislih prostrane gozdove med Dravo, Savo in Donavo; o njih pišejo tudi drugi antični pisci: Flor, Herodijan, Apijan idr. Panonija je bila rimska provinca med Donavo na severu in jugu,

Norikom in severno Italijo na zahodu ter Dalmacijo in Zgo[r]njo Mezijo na jugu. Obsegala je območje današnje zahodne Madžarske, Gra-diščanskega z Dunajsko kotlino, Slavonije, severovzhodne Slovenije in Dolenjske, severne Hrvaške, severozahodne Srbije, zahodne Slovaške ter severne Bosne. Ustanovil jo je Avgust l. 9 pr. Kr., Trajan pa jo je razdelil na Zgornjo/Gornjo Panonijo (*Pannonia Superior*) in Spodnjo Panonijo (*Pannonia Inferior*). – *Ilirika*: gl. § 139. – *Hadrijatskemu morju*: gl. § 119. – *Delmacija*: = Dalmacija (gl. § 141 in nasl.). – *Danuvijem*: gl. § 127 in nasl. – *Emona*: gl. § 128. – *Siscija*: rimsko naselje v Zgornji Panoniji na sotočju rek Kolapis (zdaj Kolpa) in Savus (zdaj Sava), pod rimsko oblastjo od l. 35 pr. Kr., pod Vespazijanom kolonija, pod Septimijem Severom *Colonia Flavia Septimia*, zdaj Sisak. – *Dravus*: tudi Draus, zdaj Drava. Izvira v Italiji na

Toblaškem polju pri kraju San Candido na Južnem Tirolskem. – *Norika*: gl. § 133. – *Savus*: zdaj Sava. – *Karnijskih Alp*: območje Alp v vzhodnem delu današnje Tirolske, na Koroškem in v Furlaniji - Julijski krajini. – *120 milj*: = 177,6 km. – *Seretov, Serapilov*: keltski plemeni, ki sta se priselili na območje Panonije. Živel sta na območjih ob spodnjem toku reke Drave. – *Jazov*: tudi Jasi, ilirsko pleme, ki je živelo ob srednjem toku reke Drave; Rimljani so po njih poimenovali naselje *Aquae Iasae* "Jaziške Toplice" (zdaj Varaždinske Toplice). – *Andizetov*: ilirsko pleme, ki je živelo na območju pogorja ob spodnjem toku Drave na območju rimske kolonije in vojaške postojanke Mur[s]a (zdaj Osijek) in na območju gozdnatega hribovja Mecsek na jugu Madžarske. – *Kolapijanov*: ilirsko pleme, ki je živelo na območju Bele krajine in spodnjega toka reke Kolpe. –

Brevkov: ilirsko pleme, ki je živel v Spodnji Panoniji ob spodnjem toku reke Save. kot je bil v latinski različici svojim sodobnikom.

NADA GROŠELJ

Poleg izčrpnosti, ki jo izpričuje gornji primer komentarja, opazimo še eno odliko slovenske izdaje: lahkotnost in aktualnost jezika v prevodu. Plinij velja za zelo težkega latinskega pisca, vendar slovenski bralec ob njem ne dobi tega vtisa; prav tako ni zaznati, da gre za prevod iz latinščine, kakor se včasih dogaja (vsem, ki so se kdaj ukvarjali s tem jezikom, so dobro poznani nekateri izdajalski znaki, na primer konstrukcije, ki kažejo na izvorno stavčno zgradbo). Glede na obseg dela je v samem prevodu tudi malo tipkarskih napak ali nedosledno izpeljanih preformulacij. Pravzaprav lahko sklenemo z ugotovitvijo, da smo v primerjavi z antičnimi bralci Plinijeve enciklopedije na boljšem v dveh pogledih: zaradi obsežnega spremnega komentarja in pojasnil kot tudi zaradi jezika, ki je v slovenski različici maternim govorcem verjetno laže berljiv,